

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND LAW DISCOURSE

Анатолій Кодинець, д. ю. н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ: ОКРЕМІ ЗАСАДИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Anatolii Kodynets, ScD in Law

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE RIGHT TO INFORMATION: SOME PROVISIONS OF CIVIL LEGAL REGULATION

The article aims to define theoretical aspects of legal nature of the right to information; to research terminology in information relations and legal definition of methodology of civil regulation of information relations. The author analyzes from the position of legal doctrine the concept of regulation of information relations. The article substantiates the need for distribution on the regulation of information relations as general provisions of the Civil Code of Ukraine, as well as some norms of civil legislation. The right to information is defined as protected by civil law the natural right of every person to acquire, use and disseminate information, the right to be a participant of information relations, relations of information exchange and consumption. Besides with this right, the author distinguishes the system of civil rights of a person as a participant in information relations, within which there are property and personal components.

Keywords: information, information relations, the right to information, information rights, intellectual property, information legislation.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку суспільства відбувається розширення ролі та значення інформаційних відносин. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій заявляються нові засоби доступу до інформації, її збору та переробки. За цих обставин нагальним завданням вітчизняної правової системи є ефективно регулювання відносин, які виникають у зв'язку з використанням інформації як особливого немайнового блага, законодавче закріплення гарантій додержання інформаційних прав особи та забезпечення контролю за їх реалізацією. Зазначені фактори зумовлюють актуальність дослідження природи права на інформацію у системі суб'єктивних цивільних прав.

Стан дослідження. Зазначені питання були предметом наукового дослідження представників різних галузей юридичної науки, зокрема, О.О.Городова, В.А.Дозорцева, Б.М. Гоголя, В.І.Жукова, В.О. Копилова, Є.В.Петрова, С.О.Сліпченка, Р.О.Стефанчука, В.С. Цимбалюка та інших науковців. Науковим підґрунтям дослідження проблем правової природи інформаційних прав стали чисельні публікації О.В.Кохановської, присвячені розробці теорії цивільно-правового регулювання інформаційних відносин. При написанні статті використовувалися як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні методи дослідження правових явищ і юридичних категорій.

Метою даної публікації є дослідження теоретичних аспектів визначення юридичної природи права на інформацію у системі суб'єктивних цивільних прав, аналіз особливостей інформації як об'єкта правової охорони, окреслення концепції методології юридичної регламентації інформаційних відносин.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження теоретичних і методологічних проблем правової охорони інформаційних відносин важливе значення має аналіз права на інформацію як суб'єктивного цивільного права, визначення його змісту, структурних елементів, корелятивних

зв'язків та особливостей реалізації інформаційних прав особи. Відзначимо пріоритетність вирішення зазначених питань як з огляду на потреби юридичної науки у глибинному дослідженні змісту юридичної категорії «право на інформацію», вирішенні важливих методологічних засад формування теоретико-пізнавальної бази регламентації інформаційних відносин у приватному праві, так і з урахуванням практичної необхідності забезпечення ефективного правового регулювання відносин у сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, формування договірних моделей інформаційного обміну, використання та поширення інформації.

Насамперед підкреслимо, що окремі науковці загалом заперечують потребу у регламентації інформаційних відносин та визначенні інформаційних прав у ЦК України. На їх думку, наявність конституційних положень про гарантованість кожному права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (ст. 34 Конституції України) створює необхідний законодавчий базис найвищого рівня для реалізації суб'єктивних прав особи на інформацію. Справді, на перший погляд здається, що оскільки норми Конституції є нормами прямої дії, не потрібна додаткова регламентація інформаційних прав у приватному законодавстві.

Разом з тим, правова регламентація особистих немайнових прав на рівні Конституції є необхідною, проте недостатньою умовою забезпечення ефективною реалізації та захисту прав особи. За цих обставин правові засоби та інструментарій цивільного права як приватного права, яке базується на засадах юридичної рівності, вільного волевиявлення та майнової самостійності здатні забезпечити та гарантувати реалізацію у практичній площині конституційних положень щодо захисту особистих прав суб'єкта, у тому числі і права на інформацію.

У чинному законодавстві України право на інформацію отримало нормативне закріплення на трьох рівнях правового регулювання. Конституція України розглядає дане право у розрізі права на свободу думки і слова. Згідно ч. 1 ст. 34 кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань¹. У ч. 2 ст. 34 Конституції, наголошується на праві кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Положення Конституції, базуючись на класичному підході, проголошеному ще у Загальній декларації прав людини про інформаційні права як права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, водночас не обмежують їх перелік лише зазначеними правовими можливостями. Концептуальним конституційним положенням є закріплення інформаційних прав особи як права кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Фіксація даного права на найвищому законодавчому рівні створює необхідні передумови для визнання та реалізації інформаційних можливостей особи в умовах інформаційного суспільства.

Другий рівень правового регулювання інформаційних прав втілений у нормах ЦК України². Насамперед, йде мова про спеціальні положення ЦК України з регулювання інформаційних відносин «у чистому вигляді», як окремого інституту цивільного права. До них належать правила ст. 200 (інформація), ст.ст. 277-278 (спростування недостовірної інформації; заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права) та ст. 302 (право на інформацію).

Третій рівень правового регулювання формують норми спеціального Закону України «Про інформацію»³, які визначають поняття інформації, перелік її видів, фіксують права на інформацію та гарантії їх реалізації. Зокрема, ст. 5 Закону, визначаючи елементи права на інформацію, наголошує, що право на інформацію передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

Аналізуючи співвідношення норми Закону щодо права на інформацію з положеннями Конституції та ЦК України, слід акцентувати увагу на декількох моментах.

По-перше, на відміну від Конституції та ЦК України, які визначають 4 елементи права на інформацію (збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію), Закон визначає 5 складових такого права: одержання, використання, поширення, зберігання та захист інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Зазначимо, що попередня редакція

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 30, 141

² Цивільний кодекс України 2003 (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 40–44, 356.

³ Закон про інформацію (1992 р. в редакції Закону 2011) (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 32, 313.

Закону України „Про інформацію” у ст. 14 визначала зміст кожної із складових права на інформацію. Чинна редакція Закону не містить легального визначення зазначених категорій, що дозволяє їх досить широко тлумачити, вкладаючи в їх значення різний зміст.

По-друге, порівнявши легальні дефініції права на інформацію, можна помітити, що ч. 2 ст. 34 Конституції України та ст. 302 ЦК України закріплюють право збирати інформацію як одну із складових права на інформацію, а ст. 5 Закону України „Про інформацію” передбачає можливість вільного одержання відомостей. Існування таких розбіжностей у чинному законодавстві не можна вважати позитивним. З етимологічної точки зору право на одержання інформації відображає лише пасивну форму задоволення потреб осіб в інформації, тоді як право збирати інформацію охоплює активну та пасивну складову. Як слушно зазначено в юридичній літературі, право збирати інформацію охоплює права на її пошук та одержання, які доповнюють одне одного, позначаючи різні аспекти однієї дії¹.

По-третє, поряд із можливістю вільного одержання (за ЦК України – збирання), використання, поширення та зберігання інформації, Закон додатково встановлює можливість захисту інформації. Цивілістичною доктриною право на захист розуміється як елемент (правомочність) кожного суб’єктивного права. Суб’єктивне право не може не мати можливості захисту, інакше, воно перестає бути дієвим, набуваючи декларативного характеру, трансформується у фікцію. Наявність в особи права на інформацію вже є необхідною передумовою його захисту у разі порушення, оспорення чи невизнання. Як і будь-яке суб’єктивне цивільне право – право на інформацію автоматично охоплює у своєму складі можливість його захисту, за цих умов вважаємо більш правильною позицію, закріплену у Конституції та у ЦК України, згідно з якою у структурі інформаційних прав особи вирізняють чотири складові, не фіксуючи додатково правомочність захисту інформації.

У контексті дослідження права на інформацію як суб’єктивного цивільного права важливе значення має розгляд співвідношення права на інформацію, закріпленого у ст. 34 Конституції України та ст.302 ЦК України.

Право на інформацію, що закріплене в Конституції України, та право на інформацію, зафіксоване в ЦК України, є змістом різних за своїм характером правовідносин (перше – конституційних, друге – цивільних). З урахуванням відмінностей між цивільними та конституційними правовідносинами можна стверджувати, що зазначені суб’єктивні права мають різну юридичну природу. Тому слід погодитися з науковцями доктрини цивільного та конституційного права, які вважають за необхідне закріплення й деталізацію у галузевому законодавстві особистих немайнових прав, зокрема й інформаційних прав, які передбачені на конституційному рівні².

В юридичній науці не має єдиного погляду на зміст права на інформацію. Окремі вчені дотримуються широкого підходу до визначення складових права на інформацію. Прикметною у цьому аспекті є позиція О. Чомахашвілі, яка вважає, що право на інформацію охоплює право знати про створення і функціонування усіх конкретних інформаційних систем, що стосуються особистого життя громадянина; право надавати згоду на збирання інформації, що має особистий характер; право перевіряти достовірність такої інформації і спростовувати недостовірну інформацію; право на достовірну інформацію про стан навколишнього середовища тощо³. У цьому контексті слід зазначити, що розширене тлумачення змісту права на інформацію має наслідком отождолення права на інформацію з усіма суб’єктивними правами, об’єктом яких є інформація. Внаслідок такого підходу зміст права на інформацію стає розмитим, сенс його існування як юридичної категорії втрачається.

Окремі дослідники розглядають право на інформацію виключно у площині відкритості діяльності державних органів, розуміючи під ним можливість громадянина отримувати офіційну інформацію державних органів, якою останні володіють у зв’язку з реалізацією своїх повноважень⁴. Проте зведення права на інформацію лише до можливості доступу до офіційної інформації

¹ Гоголь, Б.М. (2010). *Право на інформацію в цивільному праві України*: дисертація кандидата юридичних наук. Київ, 28.

² Пунда, О.О. (2005). *Поняття та проблеми здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування людини*: монографія. Київ: Видавництво Сергія Пантюка.

³ Чомахашвілі, О. (2005). Право громадянина на інформацію. *Юридичний журнал*, 8 (38), 121–123.

⁴ Шевердяев, С.Н. (2001). Право на інформацію: К вопросу о конституционно-правовой сущности. *Право и политика*, 10, 91–100.

уявляється занадто обмеженим розумінням змісту інформаційних прав особи. В межах публічного права реалізація прав передбачає виникнення адміністративно-правових відносин по доступу та отримання певних відомостей від суб'єктів владних повноважень, проте цивільно-правовий механізм регулювання інформаційних відносин є об'ємніший. У цивільному праві забезпечується, насамперед регулювання інформаційних відносин, які виникають між приватними особами щодо збирання, використання та поширення інформації, відтак і право на інформацію не може бути обмеженим лише можливістю доступу до інформаційних джерел органів публічної влади.

Зазначимо, що у межах цивільного права також склалися два основних підходи до розуміння сутності інформаційних прав особи. Рядом науковців – прибічників «пропріетарної концепції регулювання інформаційних відносин була висловлена позиція щодо можливості застосування інституту права власності для регулювання інформаційних відносин. Інші вчені вважають неможливим поширення інституту права власності на інформаційні відносини в силу суттєвих відмінностей між інформаційними та речовими відносинами. Наразі не будемо акцентувати увагу на недоліках пропріетарної концепції регулювання інформаційних відносин. Аналіз її основних постулатів та їх критика вже неодноразово проводився в юридичній літературі, можемо лише підкреслити, що відомий дореволюційний цивіліст Г.Ф.Шершеневич ще на початку 20 сторіччя наголошував на недоцільності закріплення речових прав на нематеріальні об'єкти¹.

Незважаючи на те, що чинна редакція Закону України «Про інформацію» не оперує категорією «власник інформації» (на відміну від первинного тексту Закону), зазначимо, що в положеннях окремих законів, зокрема, у тексті Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»² та інших нормативно-правових актів України збереглися категорії «володілець інформації», «власник системи» тощо. Останнім часом у положеннях багатьох законодавчих актів, які стосуються регулювання інформаційних відносин також почала активно застосовуватися категорія «розпорядник інформації». Зокрема, у преамбулі Закону України «Про доступ до публічної інформації»³ зазначено, що Закон визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес. Закон України «Про захист персональних даних»⁴ використовує два терміни: «володілець персональних даних», та «розпорядник персональних даних».

Вважаємо, що закріплення цих категорій у текстах основних нормативно-правових актів, які регулюють інформаційні відносини свідчить, що законодавець повною мірою не відійшов від пропріетарної позиції та, використовуючи принцип юридичної економії, прагне пристосувати механізм права власності до регулювання інформаційних відносин. Принаймні на сьогодні, у законодавстві відсутні норми, які б чітко встановлювали незалежність правового режиму речей як об'єктів права власності та правового режиму інформації. Таке положення закріплене лише у межах ЦК України стосовно співвідношення права власності та права інтелектуальної власності ст. 419 ЦК України. Наведене положення необхідно поширити на всю сферу інформаційних відносин. Зокрема, норму про співвідношення інформаційних прав та прав власності цілком слушно пропонує закріпити у цивільному законодавстві О.В.Кохановська⁵.

Висновки. На підставі розгляду правової природи права на інформацію та системи інформаційних прав особи можна резюмувати. Право на інформацію є комплексним правовим утворенням, природним правом кожної особи на збирання, зберігання, поширення та використання будь-яких відомостей чи даних у формі та у спосіб не заборонених законом. Право на інформацію як невід'ємне та гарантоване державою природне право особи накопичувати та поширювати інформацію є складовою цивільної правосуб'єктності особи – цивільної правоздатності як

¹ Шершеневич, Г.Ф. (2001). *Курс гражданского права*. Тула: Автограф, 332.

² *Закон про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах 1994* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 31, 286.

³ *Закон про доступ до публічної інформації 2011* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 32, 314.

⁴ *Закон про захист персональних даних 2010* (Верховна Рада України). *Відомості Верховної Ради України*, 34, 1188.

⁵ Кохановська, О.В. (2006). *Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 242-249.

можливості мати інформаційні права, бути членом інформаційного суспільства та цивільної дієздатності, можливості створювати цивільні права та виконувати юридичні обов'язки шляхом вчинення дій, спрямованих на набуття, поширення чи використання інформації.

Закріплення прав на інформацію у нормах книги 2 ЦК України та визнання його належності до групи особистих немайнових прав, що забезпечує соціальне буття фізичної особи, не означає неможливості існування майнових елементів даного права. Право на інформацію є охоронюване цивільно-правовими нормами природне право кожної людини набувати, використовувати та поширювати інформацію, бути учасником інформаційних відносин, відносин інформаційного обміну та споживання. Поряд із даним правом вважаємо за необхідне виокремити систему цивільних прав особи як учасника інформаційних відносин, у межах якої існують майнові та особисті складові.

References:

1. *Civilnyi Kodeks Ukrainy 2003* [Civil Code of Ukraine] (The Verkhovna Rada Of Ukraine). *Vidomosti Verkhovnoy Rady Ukrainy* [The news of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 40–44, 356 [in Ukrainian].
2. *Zakon pro informaciyu* (1992 r. v redakcii Zakonu 2011) [The Law of Ukraine «On information»] (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Vidomosti Verkhovnoy Rady Ukrainy* [The news of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 32, 313 [in Ukrainian].
3. *Zakon pro zaxyst personalnykh danykh* [The Law of Ukraine «On protection of personal data»] 2010 (The Verkhovna Rada of Ukraine). *Vidomosti Verkhovnoy Rady Ukrainy* [The news of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 34, 1188 [in Ukrainian].
4. Dzera, O.V., Kuznetsova, N.S., Maidanyk, R.A. (2010). *Civilne pravo Ukrainy* [Civil Law of Ukraine]. Kyiv, Yrinkom-Inter [in Ukrainian].
5. Gogol, B.M. (2010). *Pravo na informaciyu v cyvil'nomu pravi Ukrainy: dysertaciya kandydata yurydychnykh nauk* [The right on information in the civil law of Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Koxanovska, O.V. (2006). *Teoretychni problemy informacijnykh vidnosyn u cyvilnomu pravi* [Theoretical problems of information relations in the civil law]. Kyiv: Vydavnycho-poligrafichnyj centr „Kyyivskij universytet” [in Ukrainian].